

УДК 316. 74

Оксана Іванкова-Стецюк

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНО-ТЕОЛОГІЧНОГО ВИШУ

У статті вивчаються процеси формування духовно-релігійної ідентичності студентів гуманітарно-теологічного вишу. Акцентується увага на появі в Україні нового інституту культури і соціалізації – вищого навчального закладу гуманітарно-релігійного спрямування, підкреслюючи його вплив на процеси духовних шукань молоді. Аналіз біографій студентів дає підстави до виділення поширених серед молодих людей моделей духовно-релігійної ідентичності.

Ключові слова: духовно-релігійна ідентичність, гуманітарно-теологічний виш.

Ivankova-Stetsyuk O. Forming of Spiritual and Religious Identity of Humanitarian and Theological High School's Students

The article is devoted to studying of processes of spiritual and religious identity forming of humanitarian and theological high school's students. Author pays her attention on appearance of humanitarian and theological high school as a new cultural and social institute in Ukraine and underlines its influence on Ukrainian young people spiritual search processes. The analysis of student's biographies allows finding out spiritual and religious identity models to be spreading among young people.

Key words: spiritual and religious identity, humanitarian and theological high school.

Иванкова-Стецюк О. Формирование духовно-религиозной идентичности студентов гуманитарно-теологического вуза

В статье изучаются процессы формирования духовно-религиозной идентичности студентов гуманитарно-теологического вуза. Обращается внимание на появление нового института культуры и социализации в Украине – высшего учебного заведения гуманитарно-теологического направления, подчеркивая его влияние на процессы духовных исканий молодежи. Анализ биографий студентов позволяет выделить распространенные среди молодых людей модели духовно-религиозной идентичности.

Ключевые слова: духовно-религиозная идентичность, гуманитарно-теологический вуз.

Соціалізація сучасної української молоді відбувається в умовах суспільства кінця ХХ – початку ХХІ ст., однією із характерних рис якого дослідники називають неповноту соціокультурних трансформацій, їх ілюзорний ефект – метаморфози того типу, коли зовні фіксується поява нового стану при внутрішній незмінності колишнього статусу чи змісту. Зокрема, ними відзначається бурхливе зростання релігійності населення, масові відвідування церков, участь у відправленні релігійних обрядів при відсутності глибокої релігійної віри багатьох людей, розповсюдженість свого роду моди на зовнішню релігійність і релігійну поведінку [1, с. 7]. Постає запитання: наскільки сказане є актуальним для сучасної молоді? Хто і що може вплинути на її духовно-релігійні орієнтації та сформувати певний тип релігійної ідентичності?

Перші глибокі дослідження впливів релігії на життя індивіда та соціальної спільноти знаходимо у Е. Дюркгайма (дослідження релігії як соціальної інституції) та М. Вебера (вплив на життя суспільства релігії як фактора, що сприяє розвитку соціальної системи). Докладно опрацьована соціально-релігійна тематика в дослідженнях, авторами яких є П. Бергер та Т. Лукман (взаємовпливи повсякденного життя та релігійного досвіду).

Проблеми формування релігійної ідентичності активно досліджувались в українських етнопсихологічних студіях (М. Костомаров, О. Кульчицький, М. Шлемкевич), зокрема, вивченню підлягали традиції та перспективи синтезу національного та релігійного виховання молоді (В. Янів). На жаль, напрацювання наших співвітчизників не отримали належного розвитку серед сучасних соціологів релігії. Такий стан справ, з огляду на «кризу ідентичності» аномічного українського суспільства, не може вважатися оптимальним.

Метою цієї публікації є виявлення особливостей формування духовно-релігійної ідентичності студентів вищого навчального закладу гуманітарно-релігійного спрямування. Зокрема, бачиться необхідним з'ясувати, яку роль відграє соціальне середовище вишу у цьому процесі і чим воно є для молоді людини – чинником формування певного типу релігійної ідентичності чи його наслідком. Визначаючи мету в такий спосіб, ми виходили з таких міркувань.

По-перше, пропоноване нами певне «звуження» предметного поля дослідження (виділення студентів гуманітарно-теологічного вищо-

го навчального закладу в окрему групу) бачиться доречним з огляду на той факт, що на даний момент в Україні відроджено традицію функціонування вищого навчального закладу, який надає одночасно класичну (світську) та релігійну освіту. Традиція формування таких закладів в Україні бере свій початок ще у XVI ст. Саме тоді у великих містах, таких як Острог, Львів, Київ, було засновано вищі школи, які, вийшовши поза програму «свобідних» наук (знання латинської мови, загальна літературна ерудиція тощо), брали під увагу вищі студії, особливо богослов'я, маючи на меті «піднести рівень знання вищих класів громадянства і підготувати кращих духівників, учителів, письменників тощо» [2, с. 138-143]. Відновлення цієї традиції відбувалось наприкінці 20-х рр. минулого століття, коли у 1929 р. з ініціативи Митрополита Андрея Шептицького було засновано Богословську академію у Львові. Зрозуміло, що з приходом радянської влади такий заклад не міг продовжувати свого існування.

Вдруге відродити традицію формування в Україні вищих навчальних закладів, що поєднують світську та релігійну освіту, спробували наприкінці 1990-х років. В першу чергу, йдеться про Український католицький університет, який отримавши вищий ступінь акредитації, перетворився із специфічного вузькоспеціалізованого закладу на один із найпопулярніших (особливо на західних теренах) вишів. Подібні заклади, поступово з'являються і в інших містах України (Інститут ім. св. Т. Аквінського у Києві).

По-друге, вважаємо можливим виділення як релігійного, так і соціального варіантів інтерпретації духовності, причому кожного – як у «формальному», так і «ціннісно-пошуковому» аспектах. За умови фіксації на соціальному як визначальному отримуємо певну спрямованість інтерпретації «духовності» та «релігійності»: «духовність» як слідування вічним цінностям (інваріанти – принципи гуманності, альтруїзм, природа людини тощо); релігійність – пояснення «соціальної» духовності вищим началом. У іншому випадку – відбувається фіксація на релігійному – «духовність» пов'язується безпосередньо з такою категорією, як «віра». Віра, витлумачена «аналітично», виступає як варіант світогляду – відсторонене сприйняття чогось як об'єкта віри; у «голістичному» ж фокусі – віра є виразом співвідношення цілого людини з цілим світу, що ставить на перше місце дію у вірі. У цьому аспекті морально-етичний вимір соціального постає як безпосередня актуалізація віри, яка проявляється через дію, у модусі, визначеному традицією. Традиція та варіанти її відтворення проявляються через модус включення, зафіксований у певних символах. Відтак, визна-

чення суто духовно-релігійних чи суто духовно-соціальних символів бачиться невинуватим внаслідок їх одночасної присутності у суспільному житті, натомість доречно встановлювати варіанти їх інтерпретації та взаємообумовленості у конкретному людському бутті. Ці варіанти включення та інтерпретації описуються за допомогою двох формул (умовно): *соціально фіксована людина* та *релігійно фіксована людина*. Середовище їх існування тлумачиться як два непорівнювані (або порівнювані лише «аналітично») світи, і в межах яких інший інтерпретується (або сприймається) у свій спосіб.

Шукаючи шляхи розв'язання означеної в цій публікації наукової проблеми, ми використали емпіричну базу, сформовану в ході виконання, за безпосередньої участі автора, біографічного дослідження в межах проекту *«Духовно-релігійні орієнтації сучасної української молоді: Захід, Центр, Південь-Схід»* (лабораторія соціальних досліджень Центру підтримки приватної ініціативи (Львів), 2007 р.). Йдеться про тексти автобіографій (близько 70), написаних на прохання дослідників молодими людьми, що представляють різні навчальні заклади у різних регіонах України, серед яких – студенти вищів гуманітарно-релігійного спрямування (близько третини). Останні у порівнянні зі своїми зазвичай прагматичними однолітками зі «звичайних» ВНЗ, є в меншій мірі націленими на кар'єрний зріст, натомість – активнішими у духовних шуканнях, тож потребують особливої уваги дослідників.

Духовне дозрівання наших розповідачів відбувалося в сім'ї. *«Мені було у кого вчитися і кого наслідувати»*, – стверджує одна з наших героїнь. Втім авторам розповідей ніхто не створював особливо комфортних умов у цьому періоді; разом з тим спогади від дитинства у них – теплі, хоча й без особливих сентиментів. Так, одна з авторів зазначає: *«У дитинстві я формувалась досить цікаво: мої батьки на роботі, бабуся – обід, сон, а решту часу – самотність: кубики, розрізні азбуки, ляльки, а з 5 років – телевізор, книги, дитячі журнали»*. В іншій біографії читаємо: *«Я народилась у звичайній українській сім'ї: тато, мама, молодший брат і багаточисельна родина. Змалечку я мала певні обов'язки, одним із яких була турбота про молодшого брата»*. Як результат – наші розповідачі ростуть людьми самостійними, незалежними у власних судженнях: *«Я б не сказала, що у мене було погане дитинство або не дуже цікаве, але я навчилася бути досить самостійною і «розуміючою дитиною»*, – каже одна з наших авторів. *«Я ніколи не звинувачувала батьків, що вони проводять зі мною мало часу»*, – перегукуються з нею думкою інший автор. Загалом молоді люди сходяться на тому, що їх *«дитинство пропливало в атмосфері*

тепла». Часто звучить твердження, що саме дитинство стало основою їх подальшого формування як особистості.

Особливо вагомим для наших розповідачів був період, коли вони проходили катехізацію: практично для усіх – це один з найяскравіших і найсвітліших спогадів дитинства: *«Найкращими спогадами були моменти, пов’язані з катехізацією. Ми весело проводили час, цікаво вивчали Біблію і катехізис, прибирали в Церкві, молилися на вервичку»*, – згадує одна з наших розповідачок. Часто великий вплив на формування маленької особистості мала постать священика, про що одна з наших інформанток згадує так: *«Десь у 1-2 класі я познайомилась зі священиком. Протягом шкільного віку, я часто відвідувала його, ми весело і гарно проводили час: переглядали відеофільми, була велика бібліотека і я могла її читати [. . .]. Він буде жити в моїй пам’яті радісний і добрий»*.

Однак у подальшому житті наших героїв починає змінюватись. Підлітковий вік несе свої проблеми та розчарування. *«У школі я спіткнулася на багатьох речах [. . .]. Хороших спогадів у мене не було [. . .]. Я стала трохи жорстокішою і замкнутішою, обережнішою у ставленні до людей»*, – згадує одна із сьгоднішніх студенток. Деяким молодим людям довелося проходити не лише через нерозуміння, але й через зраду: *«Двоє людей, яким я вірила більше, ніж собі самій, зраджують і не вбачають у цьому ніякої вини [. . .]. Біль і розгубленість призводять до того, що я хотіла вчинити злочин проти самої себе – самогубство»*. Таким чином, шкільні роки для наших авторів в кращому випадку – «порожнє місце» (про них не згадують взагалі), в гіршому (частіше) – об’єкт негативних емоцій: *«Особисто у мене сам шкільний період з 6 до 8 класу був дуже важкий. З одного боку, дім, сім’я, усе побудоване на добрі та любові, з іншого – школа, несправедливість, вульгарність, про християнські цінності та мораль взагалі не варто говорити»*, – зазначає наш інформант.

Молоді люди починають шукати вихід із ситуації. Для наших молодих людей таким виходом стає вступ до навчального закладу гуманітарно-теологічного спрямування та входження в нову спільноту друзів-однодумців за новим місцем навчання. Ось декілька свідчень про вихід із кризи.

«Вступивши в УКУ, я розпочав ще один етап мого росту і пізнання світу, зрозумівши, що знання і прагнення дійсно цінуються [. . .]. Окрім того, це досить затишний, «домашній» заклад, де хороші викладачі, душевний спокій, який можна знайти на молитві у Каплиці чи у розмові з духовником. Тому для реабілітації від попередніх про-

блем тут є все, просто цього треба прагнути» (фрагмент автобіографії студента Українського католицького університету, м. Львів).

«Тепер я змінила свій напрям в житті, а Бог оточив мене своєю турботою. Викладачі мої християни, монахи. Люди, які щиро знають свою роботу і з любов'ю роблять її для нас, навчаючи не тільки теоріям, але й навчають теорію суміщати з досвідом, для досягнення наших цілей. А ціль у нас одна – створення гармонії в собі, навколо себе і пошук істини, так як це показав нам Ісус Христос і святі [. . .]. Я як майбутня мама, а мій чоловік як майбутній батько, хочемо дати дитині у вихованні міцний християнський фундамент і допомогти йому долати проблеми, не закриваючи і тікаючи від них, а вирішуючи [. . .]. Для мене любов тепер це не тільки гармонія і щастя і все, що пов'язано із високими почуттями, а це щоденна робота над собою, удосконалення свого духовного світу» (фрагмент автобіографії студентки Інституту ім. св. Т. Аквінського, м. Київ; текст подано в перекладі з російської).

Як бачимо, брак зовнішніх успіхів, брак ефективності дії (а вони завжди мають місце в молодому віці) автоматично скріплюють звернення молодого українця до свого внутрішнього світу, водночас поглиблюючи його «родинні» почуття. Індивід, «замкнений в собі, ізольований в своїй самотності [. . .], будучи соціальною істотою, мусить затужити за спільнотою, адже він відчувається добре тільки в малому гурті: своєї громади, безпосереднього свого оточення» [4, с. 215]. Це відбувається на тлі зростаючої індивідуалізації в сучасному суспільстві, швидкоплинних контактів, які диктуються темпом життя, сегрегації соціальних кіл внаслідок подальшої диференціації та породжуваної цим відчуттями ізоляції, свободи та пересиченої ментальності [5, с. 54-55]. По суті, єдине, що молода людина може протиставити цій ситуації – це формувати нову стійку ідентичність, що трактується як рух опору, як реакція на несприятливі соціокультурні умови [6, с. 146]. Найсприятливіші умови її формування – адекватне соціальне середовище, яке передбачає можливості для реалізації життєвих планів, з одного боку, та для формування духовно зрілої особи, з іншого. В такий спосіб визначається перспектива особистісного зростання та внутрішньої диференціації [7, с. 50-52] та формуються такі моделі духовно-релігійної ідентичності.

Модель глибинної духовно-релігійної ідентичності

Основні риси: на момент автобіографічної розповіді простежується усвідомлена потреба зв'язку з Богом, сприйняття Бога і віри як центральних і невід'ємних елементів особистісної картини світу. При

цьому поштовхом до формування цього типу ідентичності можуть слугувати життєві події, життєвий досвід, які носять ознаки траєкторійного потенціалу, тобто переживання тиску (уявного чи реального) зовнішніх подій, оточення, що викликає в індивіда страх і страждання.

Модель ситуативної /афіліативної духовно-релігійної ідентичності

Основні риси: на перший план висувається намагання вирішити нагальні життєві проблеми за допомогою звернення до віри, а також участі у спільних релігійних практиках. Зміна чи розширення кола спілкування є важливим моментом у формуванні цього типу ідентичності (*афіліація*, від англ. *to affiliate* – долучати, долучатися; прагнення людини бути серед інших людей). Спілкування з однодумцями по вірі створюють надійний психологічний захист від повсякденних життєвих і особистих проблем, труднощів (термінологія Л. Скокової [3, с. 98 – 121]).

Резюмуючи, виділимо такі моменти.

1. В Україні сформовано якісно новий інститут культури і соціалізації – навчальний заклад гуманітарно-теологічного спрямування, зорієнтований у виховній діяльності на збереження й розвиток української духовної культури та підтримку молодого людини у її духовних шуканнях.

2. Для студентів гуманітарно-теологічного вишу характерним бачиться дві моделі духовно-релігійної ідентичності – модель *глибинної духовно-релігійної ідентичності* та модель *ситуативної /афіліативної духовно-релігійної ідентичності* з певним домінуванням останньої. Велика роль у процесах їх формування відводиться мікросоціальному середовищу індивіда.

3. Студентами гуманітарно-теологічного вишу середовище їх комунікацій сприймається як комфортне, яке сприяє розвитку індивідуальності та водночас дає змогу через спільноту входити в суспільство та відчувати свою приналежність до української національної культури.

З огляду на тенденцію до відновлення в Україні навчальних закладів гуманітарно-теологічного спрямування, доречним бачиться проведення міждисциплінарних досліджень, зорієнтованих на вивчення їх історії, програмних цілей, методик викладання та ведення виховної роботи та перспектив розвитку в сучасному суспільстві.

Література:

1. Ручка А. Особенности системной трансформации современного украинского общества // Современное общество. – 1994. – № 4.

2. Крип'якевич І. Історія України / [відп. ред. Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович]. – Львів: Світ, 1990.
3. Скокова Л. Релігійна ідентичність в автобіографічних повідомленнях молоді: спроба соціологічної інтерпретації // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 2.
4. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен: CICERO, 1993.
5. Смелзер Н. Дж. Проблеми соціології; пер. з англ. В. Дмитрук. – Львів: Кальварія, 2003.
6. Уэбстер Ф. Теории информационного общества; пер. с англ. М. Арапова, Н. Малыхиной; [под. ред. Е. Вартановой]. – М. : АСПЕНТ ПРЕСС, 2004.
7. Пирогов С. Конспект лекций по курсу социологии города. – Томск: ТГУ, 2003.